

Maria Stankowa

Materiały do dziejów Lublina w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie

Rocznik Lubelski 4, 269-282

1961

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARIA STANKOWA

MATERIAŁY DO DZIEJÓW LUBLINA
W WOJEWÓDZKIM ARCHIWUM PAŃSTWOWYM W LUBLINIE

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie jest w posiadaniu bogatych źródeł historycznych do dziejów Lublina, znajdujących się w wielu zespołach z różnych okresów historycznych. Można je podzielić na I materiały staropolskie (1317—1795), II okresu zaborów (1795—1918), III drugiej Rzeczypospolitej (1918—1939), okupacji hitlerowskiej (1939—1944), i IV Polski Ludowej¹.

Każdy z wymienionych okresów wytworzył specyficzne dla swoich warunków materiały różniące się od innych postacią aktu, językiem, treścią. Dla źródeł staropolskich charakterystyczną jest postać dokumentu i księgi sądowej. Począwszy od początku XIX wieku wytwarza się forma aktu nowożytnego i łacina przestaje być językiem urzędowym.

I. Materiały do dziejów Lublina z okresu staropolskiego znajdujemy w dokumentach (1317—1792) i księgach sądowych (1465—1795). Dokumenty pergaminowe i papierowe w ilości 212, zawierają podstawy prawne ustroju miasta opartego na prawie magdeburskim, tytuły własności jego majątku ruchomego i nieruchomości, podstawy uprawnień miejskich przedsiębiorstw i dochodów. Są to przywileje, których długi szereg został zapoczątkowany przez przywilej lokacyjny Władysława Łokietka z 1317 roku, nadający mieszkańcom 100 łanów do zagospodarowania się i pierwociny samorządu w postaci sądu wójtowskiego. Dalsze przywileje rozwijają ustrój miejski (rada i jej uprawnienia, sprawy wójtostwa, inne władze), rozszerzają stan posiadania (wsie miejskie: Bronowice, Konopnica, Ponikwoda) zezwalają na zakładanie przedsiębiorstw miejskich (wodociąg, błech, miejsce bielienia płótna, woskobojnia, gdzie wosk wygniatało w prasach i inne), tworzą z Lublina centrum handlowe (prawo składu z 1392 r., jarmarki), powodują organizowanie się rzemieślników w cechy i zwiększają dochody miasta.

W dokumentach też są zawarte uprawnienia obywateli miasta w dziedzinie samorządu (udział we władzach), handlu wewnętrznego (udogodnienia natury finansowej zapoczątkowane przez zwolnienie od ceł królewskich z 1317 roku) i zewnętrznego (wolny handel na Litwie na mocy przywileju z 1383 roku).

Całokształt życia miejskiego obejmują księgi wójtowsko-ławnicze i radzieckie (burmistrz i rada miejska).

¹ Wiadomości o WAP w Lublinie: Tadeusz Mencil — *Archiwum Akt Dawnych w Lublinie* (1827—1887) Rocznik Lubelski I, Lublin, 1958; *Archiwalny Biuletyn Informacyjny* — Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Lublinie oraz jego Archiwa Powiatowe, Warszawa 1956; Jan Riabinin — *Archiwum Państwowe w Lublinie*, Lublin 1926.

Archiwum w Lublinie jest w posiadaniu 274 ksiąg, z których najstarsza pochodzi z lat 1465—1475. Nie jest to jednak pierwsza z sądowych ksiąg lubelskich, bowiem najstarsze się nie dochowały i nie wiemy nawet, kiedy zostały zaprowadzone. Sądząc jednak po wypisach z tych ksiąg, istniały już w XIV wieku². Wśród najstarszych ksiąg są luki, co jest niepowetowaną stratą i powoduje, że wiadomości o Lublinie z lat 1475—1516 i 1548—1600 są bardzo ograniczone. To samo można powiedzieć o latach przed 1465 rokiem.

Księgi wójtowskie i radzieckie były prowadzone do końca istnienia Rzeczypospolitej szlacheckiej z pewnymi tylko modyfikacjami, wprowadzonymi w drugiej połowie XVIII wieku, a niektóre księgi kontynuowano w okresie zaboru austriackiego.

Omawiane księgi dzielimy na 1. księgi sądu wójta i ławy (1465—1796), 2. księgi sądu i urzędu burmistrza i rady (1535—1796), 3. księgi jurydyk znajdujących się na terenie dawnych stu łanów lokacyjnych (1555—1792).

Księgi wójtowskie dzielą się na protokoły wpisów, spraw i czynności sądu (1607—1794), księgi spraw kryminalnych (acta maleficorum, 1554—1716), protokoły dekretów (1700—1796), indukty spraw czyli czystopisy (acta actorum, 1465—1732) i na akta spraw wieczystych (acta haereditaria 1608—1642).

Podział ksiąg radzieckich jest analogiczny do poprzedniego. Protokoły spraw pochodzą z lat 1605—1755, protokół dekretów z lat 1755—1796, indukty z lat 1555—1664 (acta actionum), a sprawy wieczyste z lat 1647—1652.

W księgach wójtowskich i radzieckich zawarty jest całokształt życia miejskiego. Występują tam ludzie z różnych warstw stanu mieszczańskiego, ujawia się sposób ich życia, ich praca i narzędzia produkcji, stan zamożności i zagospodarowania, wnętrza kamienic mieszczańskich, sklepów, występuje topografia miasta, ulice wraz z zabudową, budynki mieszkalne, użytkowe, sakralne, mury, baszty, bramy. Znajdziemy tam materiały do organizacji władz miejskich, uchwały, czyli lauda regulujące wiele dziedzin życia miejskiego, materiały do działalności cechów, do urządzeń sanitarnych i charytatywnych³, spraw wyznaniowych⁴.

Przez karty ksiąg przesuwają się barwne korowód cudzoziemców, którzy w celach handlowych przybywali do Lublina — spotyka się wiadomości o Turkach, Persach, Ormianach (oprócz mieszkających w Lublinie), o kupcach Nowogrodu i Moskwy, z Angli, Amsterdamu, czy Flandrii.

Wśród stałych mieszkańców Lublina znajdowało się także wiele grup różnych narodowości, jak Włosi, Francuzi, Szkoci, Niemcy, Grecy i wspomniani już Ormianie⁵.

Oprócz wyżej wymienionych serii akt, rada i urzędnicy miejscy prowadzili księgi o specjalnym przeznaczeniu. Dochowały się trzy księgi odpisów praw

² Bolesław Ulanowski — WAP w Lublinie, ks. 3, k: 1

³ Ustrój miasta Lublina opracowany w następnych publikacjach — Leon Białkowski — *Wilkieże XV—XIV wiek*. Lublin 1928. Zofia Froelichowa — *Z dziejów organizacji władz miejskich w Lublinie*, Lublin. Jan Riabinin — *Lublin w księgach wójtowsko-ławniczych; Lauda miejskie lubelskie XVII wieku*, Lublin 1934; *Lublin w księgach wójtowsko-ławniczych XVII—XVIII w.*, Lublin 1928; *Rada miejska lubelska w XVII wieku*, Lublin 1931; *Rada miejska lubelska w XVIII w.*, Lublin 1933 i wiele innych.

⁴ Aleksander Kossowski — *Protestantyzm w Lublinie i w Lubelskim w XVI—XVII w.* Lublin 1933; Stanisław Tworek — *Proces księgarza Jana Kownackiego w Lublinie w latach 1615—1619*, Rocznik Lubelski t. I, 1958.

⁵ Jerzy Sadowski — *Przyjęcia do prawa miejskiego w Lublinie*, Lublin 1938; Roman Szewczyk — *Ludność Lublina w latach 1583—1650*, Lublin 1945.

i przywilejów miasta Lublina (1317—1780), dwie księgi przywilejów miejskich (1408—1532 i 1726—1794), księga przekazywania insygniów i majątku ruchomego przez ustępujących burmistrzów (1639—1720), księga tekstów przysięgi władz i urzędów miejskich z 1757, księga przyjęć do prawa miejskiego (1607—1627), księga wydzierżawienia bud i kramów (1614—1643), księga meldujących się kości (1789—1791), oraz 26 ksiąg dochodów i rozchodów miasta Lublina (1530—1796).

W księgach rachunkowych mamy z niewielkimi lukami chronologicznymi skoncentrowane wiadomości o gospodarce finansowej Lublina i to zarówno w dziale dochodów, jak i rozchodów.

Dochody wpływały do kasy miejskiej z czynszów z domów, placów, cechów, z opłat handlowych przewidzianych przywilejami, jak składowe, łokciowe, tragarne, jarmarczne, linowe, z przedsiębiorstw takich, jak łaźnia, blech, skład żelaza i smoły, woskobojnia, postrzygalnia, z nieruchomości, na które składały się wsi miejskie i place w mieście i z różnych innych prowentów i podatków miejskich.

Wydatki, podobnie jak dochody, miały w XVI w. i w I-ej połowie wieku XVII swoje stałe pozycje. Były to inwestycje przedsiębiorstw, utrzymanie porządku w mieście (rurmuz czyli urządzenie wodociągowe, groble, bruki, czystość), utrzymanie murów miejskich i bram, pensje dla urzędników i służby miejskiej (szafarze, pisarze, woźni, wrotni, straż, słudzy, rurmistrz kierujący pracą wodociągu, trębacz, kat), zobowiązania dla kościołów, dla szpitala św. Ducha, dla szkoły farnej, na utrzymanie bakałarza i organisty⁶.

Począwszy od drugiej połowy XVII wieku znajdujemy w księgach rachunkowych coraz częstsze zapisy dochodów płynących z podatków wyznaczanych z kamienic i od zajmowanych lokali, co jest dowodem gorączkowego poszukiwania możliwości sprostania nadmiernym wydatkom bynajmniej nie związanych z potrzebami miasta (kontrybucje wojenne, przechody wojsk swoich i obcych, przejazdy posłów).

O gospodarce wsi miejskich dają wiadomości księgi rachunkowe Konopnicy (XVII w.) i Ponikwody (XVIII w.).

Gdy mowa o wsiach miejskich, należy zaznaczyć, że o sądownictwie wiejskim dają wiadomości akta wsi Konopnicy⁷.

O sprawach finansowych miasta mówią również lustracje starostwa lubelskiego 1564—1789) dające dokładne dane do intraty starościńskiej z całego starostwa (Lublin był częścią uposażenia starosty zwanego starostwem) i ściągania tzw. kwarty (opłata na wojsko)⁸.

Uzupełnieniem ksiąg miejskich są akta jurydyk⁹. Treść ich obejmuje różnorodne zagadnienia życia ludności na terenach wyłączonych spod władzy miejskiej. W zasięgu dzisiejszego Lublina znajdowało się wiele jurydyk, wśród których były duchowne i szlacheckie, a wokół zamku rozciągała się jurydyka staro-

⁶ Władysław Adamczyk — *Gospodarka finansowa miasta Lublina w latach 1565—1580*, Lublin 1939, *Ceny w Lublinie od XVI do końca XVIII w.*, Lwów 1935; *Taksa Podwojewódzińska* — Lublin 1938.

⁷ *Księga sądowa wsi Konopnicy z XVI w.* jest obecnie opracowywana przez Stanisławę Paulową adiunkta z WAP Lublin. O Konopnicy vide: Władysław Adamczyk — *Rozruchy agrarne włościan w Konopnicy*, *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, Lwów 1937 r., s. 73—86.

⁸ Andrzeja Wyczańskiego — *Lustracja województwa lubelskiego 1565*, Wrocław — Warszawa 1959 r.

⁹ Józef Mazurkiewicz — *Jurydyki lubelskie, Studia nad historią państwa i prawa*, seria II, t. 5, Wrocław 1956.

ścińska, tzw. Podzamcze, pieczętująca się nawet własnym herbem. Akta jej (1636—1794) obejmują sprawy transakcji doczesnych i wieczystych, rezolucje sądowe, pozwalają też śledzić przebieg zatargów z miastem o sprawy handlowe, cechowe itd.

Do jurydyk duchownych należało Probstwo farne św. Michała (1555—1781), oraz jurydyka Czwartek (1668—1750) i jurydyka probostwa obrządku wschodniego na ulicy Ruskiej.

Jurydyki szlacheckie reprezentuje jedynie tzw. Gorajszczyzna (1642—1767) mieszcząca się wówczas w okolicy dzisiejszego Placu Wolności.

Wiele materiałów do stosunków finansowych, prawnych i sanitarnych zawierają akta Komisji Boni Ordinis (1782—1791), dążącej do poprawy stosunków miejskich i akta Komisji Cywilno-Wojskowej ziemi Lubelskiej i powiatu Urzędowskiego oraz ziemi Łukowskiej (1790—1793)¹⁰.

Reformy ustroju miejskiego sejmku czteroletniego mają swoje odbicie w protokołach i rezolucjach sądów cyrkulowych oraz w rezolucjach prezydenta i radnych (1791—1795).

Z aktami miejskimi są ściśle związane akta cechowe. Archiwum jest w posiadaniu 268 przywilejów (statuty) i ksiąg cechowych 26-ciu cechów istniejących na terenie Lublina i Podzamcza już od wieku XV, a może i wcześniej¹¹. Statuty cechowe, tzw. przywileje, pochodzą dopiero z XVI i XVII wieku. Najstarszy z nich datowany jest w 1535 roku. Akta cechowe obejmują przywileje pergaminowe i księgi sesji, zapisów, rejestry czeladników i majstrów, umowy o wyuczenie rzemiosła.

Przedstawione tu źródła historyczne do okresu staropolskiego są obfite i badacz znajdzie bezwątpienia materiały do interesujących go zagadnień.

II. Akta władz miejskich z XIX i XX wieku tworzą ogromny zespół liczący około 25 tysięcy poszytów akt. Pochodzą one z kilku okresów historycznych, począwszy od okresu zaboru austriackiego (1795—1809) i Księstwa Warszawskiego (1809—1815).

¹⁰ Józef Kermisz — *Lublin i Lubelskie w ostatnich latach Rzeczypospolitej 1788—1794*, Lublin 1939.

¹¹ Cechy w Lublinie opracowywał Jan Kamiński — *Z przeszłości cechów lubelskich*, Przemysł 1924. *Działalność cechów lubelskich w przeszłości*, Lublin 1925. *Sądownictwo cechów lubelskich*, Lublin 1934. *Działalność wychowawcza dawnych cechów lubelskich*, Lublin 1929; *Z przeszłości rzemiosła piekarskiego w Lublinie*, Lublin 1932; *Z przeszłości cechu bednarzy, stolarzy, stelmachów, kołodziejów, sitników i powroźników w Lublinie*, Lublin 1927; *Z dziejów konfraternii kupieckiej w Lublinie*, Lublin 1925; *Z przeszłości cechu krawieckiego w Lublinie*, Lublin 1933; *Miecznicy lubelscy*, Lublin 1931—32, oprócz niego: Wł. Zieliński — *Cechy w Lublinie*, Bibl. Narodowa Warszawa 1886, III; *Cech stolarski w Lublinie*, Kal. Lub. 1888; Hieronim Łopaciński — *Materiały do historii cechów w Lublinie*, Tyg. 1892; *Zapiski o cechu felczerskim w Lublinie*, Przemysł 1924; *Z dziejów cechu mularskiego i kamieniarskiego w Lublinie*, Spraw. Kom. do badania historii sztuki t. VI z IV, Kraków 1937; *Murarze, malarze i rzeźbiarze lubelscy w XVII wieku*, Warszawa 1932; *Materiały do historii miasta Lublina*, Lublin 1938. B. Mandelberg — *Rzemieślnicy żydowscy, a cechy miejskie w Lublinie w I poł. XVII wieku* — Warszawa 1929; Andrzej Przybyłko — *Ludwisarze z Lublina w XVII w.* — Kraków 1928 r. Bolesław Sałyga — *Cech złotników lubelskich*. Kluka — *cechy — mularskie cechu mularzy w Lublinie*, Wisła t. XVI k: 561, Stanisław Dąbrowski — *Cech haftarzy lubelskich w 17 wieku*, Pom. Lub. t. II 1931—1932; ks. A. Wadowski — *Kościół lubelskie*, Kraków 1907; Leon Białkowski — *Wilkierze XV—XVII w.* Lublin 1928. Józef Mazurkiewicz — *Początki ustroju cechowego w Lublinie*, Lublin 1948.

Akta powstałe w tych dwu okresach nie tworzą odrębnych grup, łączą się raczej z aktami okresu poprzedniego, materiały historyczne znajdują się zatem w aktach rachunkowych miejskich staropolskich, a także w protokołach wpisów i dekretów, w aktach wójtowskich, burmistrzowskich, cyrkulowych (podział miasta na cyrkule), sądu magistrackiego (rejesty sprawy), w księgach transakcji wieczystych i czasowych (1796—1809). W przytoczonych tu aktach znaleźć można materiały dotyczące ówczesnych władz miejskich oraz materiały z dziedziny spraw majątkowych — stanu posiadania mieszczan (katolików i żydów), kultury materialnej (inventarze ruchomości, wizje kamienic itd.). O stanie majątkowym dają też wiadomości ekscepty 2-ch ksiąg tabuli Galicji Zachodniej, głównie w księgach kontraktów, testamentów fundacji, obligów i różnych spraw dotyczących dóbr dziedzicznych. Sprawy finansowe miasta znajdują się też w aktach Magistratu z lat 1800—1872.

Oba powyżej omówione okresy charakteryzuje szczupłość źródeł historycznych. Językiem aktowym dla okresu austriackiego jest jeszcze łacina przy stosunkowo niewielkiej ilości języka niemieckiego. Okres następny ma akta w języku polskim.

Ustabilizowanie się stosunków politycznych po wojnach napoleońskich i utworzenie nowego organizmu państwowego, jakim było Królestwo Polskie, przyczyniło się do powstania administracji państwowej, która stopniowo obejmuje wszystkie dziedziny życia. Pozostałe po tych urzędach zespoły akt dają coraz pełniejszy obraz działalności państwa i społeczeństwa.

Podstawowe materiały do dziejów Lublina w okresie Królestwa Polskiego do r. 1915 znajdują się w aktach Urzędu Muncypalnego, a od 1842 r. w aktach Magistratu miasta Lublina oraz w aktach szkół i instytucji dobroczynnych.

Akta Magistratu dzielą się na dwie części — polską do roku 1868 i rosyjską z lat 1868—1915.

W grupie pierwszej na czoło wybijają się sprawy związane z organizacją władz miejskich i pracami administracyjnymi, wśród których najważniejsze są związane z zabudową miasta, regulacją ulic i placów (ulice, mosty), oświetlenia ulic, zaopatrzenia w wodę, utrzymywanie czystości, urządzania ogrodu miejskiego. Szczególnie cenne są tutaj plany poszczególnych dzielnic i ulic, pozwalające śledzić zmiany w układzie urbanistycznym miasta.

Szeroko są rozbudowane akta dotyczące gospodarki miejskiej, jak dochody, podatki, fundusze, sprawy skarbowe ogólne i karne. Do tego działu należą akta Kasy Ekonomicznej w Lublinie, budżetu miasta, protokoły rewizji kasy, rachunkowość kasy i zaliczki funduszy etatowych i depozytowych, kontrola dochodu i rozchodu egzekutywnego kasy i wykazy składane władzom wyższym, obrazujące całokształt działalności ekonomicznej magistratu.

Liczne i ciekawe materiały dotyczą także spraw ludności, jej składu społecznego, narodowościowego, przemysłu, handlu, fabryk i cechów, szpitali i aptek, pomocy społecznej, szkolnictwa, spraw wyznaniowych.

Przemysł lubelski obrazują akta dotyczące przedsiębiorstw miejskich (rzeźni, cegielni), przedsiębiorstw rządowych (drukarnia), prywatnych zakładów, jak młyny, garbarnie i pierwsze fabryki-warsztaty zakładane na terenie Lublina (fabryka sukna, wyroby metalowe, browary)¹².

¹² Aleksander Kierek — *Towarzystwo Akcjonariuszy do wspierania fabryk w Lublinie* (1827—1834), *Rocznik Lubelski* I, Lublin 1958.

Do dziejów cechów dużo materiału znaleźć można w poszytach zawierających dane do 17-tu istniejących w Lublinie cechów. Uzupełniają się one wzajemnie z aktami cechów, które obejmują i ten okres.

Sprawy zdrowia znajdują się w poszytach zawierających przepisy lekarsko-policyjne, sprawy konserwacji studzien i pomp, kąpielisk, organizowania nadzorów szpitali w postaci rad szczegółowych i utrzymywania szpitali (legaty, składki), rewizje aptek.

Opieka społeczna jest reprezentowana przez akta dotyczące organizowania opieki nad majątkiem nieletnich, akta domów schronień i przytułków, opieki nad dziećmi bezdomnymi i podrzutkami, akta dotyczące wsparć i zasiłków.

Ze sprawami szkolnictwa związane są akta dotyczące szkół elementarnych, rzemieślniczych i szkolnictwa wyznaniowego, a także i średniego¹³ oraz akta stypendiów rządowych i legatów osób prywatnych na cele stypendialne (legat dra Józefa Sztajna).

Ruch ludności można śledzić w aktach dotyczących spraw paszportowych, aktach znania, przesiedleniach i wysiedleniach, spisach i wykazach ludności, w aktach meldowania się, w raportach urzędników stanu cywilnego.

Prócz tego można znaleźć materiały do cudzoziemców w Lublinie i kolonistów sprowadzanych z zagranicy, a także do spraw żydowskich począwszy od uporządkowania dzielnicy żydowskiej i zakazu osiedlania się w tzw. mieście chrześcijańskim (do 1862 r.), spraw sanitarnych zdrowotnych, ilościowych, wyznaniowych, ubiorów żydowskich.

Zagadnienia natury wyznaniowej znajdziemy w aktach dotyczących spraw finansowych i funduszków probostwa lubelskiego i niektórych klasztorów, beneficjów, w aktach dotyczących budowli kościelnych, klasztornych i duchownych, ich remontów, a także i sprzedaży, w aktach personalnych duchowieństwa. Odnosi się to zarówno do wyznania rzymsko-katolickiego, jak i grecko-katolickiego, grecko-wschodniego i ewangelickiego.

Do dziejów Lublina w I-szej połowie XIX wieku można też znaleźć materiały w aktach władz administracyjnych: Komisji Województwa Lubelskiego i Rządu Gubernialnego Lubelskiego, które sprawowały kontrole nad działalnością władz miejskich.

Akta Komisji (1816—1837) i Rządu Gub. Lubelskiego (1837—1866) zachowane są tylko fragmentarycznie. Zawierają one dane głównie dotyczące kościołów, klasztorów, pomiarów miasta, wykazy jego mieszkańców oraz dotyczą szkół, szpitali, magazynów wojskowych (ok. 25 j. a.).

Rząd Gubernialny Lubelski (1837—1866) dzieli się na wydziały: ogólny, tajny, zdrowia, administracyjny, policyjny, lekarski, skarbowy. Do spraw miejskich można w wydziale ogólnym znaleźć materiały w protokołach rządu gubernialnego, w wydziale tajnym (w języku rosyjskim) materiały do spraw politycznych, głównie odnoszących się do nadzoru politycznego nad różnymi osobami, do przestępstw politycznych, do spraw religijnych i duchowieństwa, zmiany poddaństwa (około 10 poszytów). W wydziale tajnym znajdują się także sprawozdania o stanie guberni a więc i miasta z lat 1842—1865.

¹³ Jan Dobrzański — *sprawa rozbudowy publicznych szkół elementarnych w województwie lubelskim w latach 1834—1938*, Rocznik Lubelski I Lublin 1958. Karol Poznański — *Początki szkoły rzemieślniczo-niedzielnej w Lublinie* — *ibid.*

Wydział administracyjny zawiera materiały dotyczące szkół, kościołów, drukarni, legatów, zapisów, towarzystwa dobroczynności teatru (łącznie ponad 70 poszytów). Założenie i utrzymanie ogrodu w Lublinie ma swe odbicie w aktach zgrupowanych w 4 poszytach.

W wydziale policyjnym znajdziemy materiały do szpitali, domów przedpo-grzebowych, w wydziale lekarskim do aptek i lekarzy, w wydziale skarbowym sprawy dotyczące zajęcia na rzecz skarbu majątków kościelnych.

Wiadomości o Lublinie do roku 1866 uzupełniają akta szkół: Gimnazjum Wojewódzkiego (1797—1865), Szkoły Powiatowej Realnej (1812—1862), Wyżej pensji Żeńskiej Rządowej (1860—1862), Szkoły Elementarnej (1812—1864) i Rzemieślniczo-Niedzielnej (1826—1850) i akta klasztorów.

W roku 1867 weszły w życie ustawy wprowadzające nowy podział administracyjny i rosyjski system kancelaryjny w Królestwie Polskim, a także i język rosyjski.

Zasadniczym zespołem zawierającym materiały do dziejów Lublina w tym okresie jest jednak w dalszym ciągu Magistrat miasta Lublina.

W aktach jego znaleźć można, oprócz spraw organizacyjnych i akt dotyczących działalności władz miejskich, dużo materiału informacyjnego z różnych dziedzin życia gospodarczego, głównie przemysłu. Są to sprawozdania statystyczne wszystkich istniejących tu fabryk i zakładów przemysłowych (1873—1914), zawierające dane o surowcach, wyrobach przemysłowych, cenach, o obrotach kapitału, wynalazkach i ulepszeniach, ilości pracowników, ich przynależności państwowej. Z tymi zagadnieniami tematycznie wiąże się sprawa pracy małoletnich w fabrykach, próby wprowadzenia ubezpieczeń robotników fabrycznych na wypadek choroby, projekt kas szpitalnych (1912—1913), próby szkolenia przyzakładowego w postaci warsztatów szkoleniowych (1913). Dużo materiału znaleźć można też do rozwoju rzemiosła (cechy) i szkolenia rzemieślników oraz dokształcanie ich w szkole niedzielno-rzemieślniczej. Na uwagę zasługuje podany przez Juliusza Vettera projekt utworzenia jego kosztem szkoły rzemieślniczej. Projekt został odrzucony przez władze rosyjskie z racji warunku postawionego przez Vettera, by nauka odbywała się wyłącznie w języku polskim.

Znaleźć tu można materiały dotyczące emigracji do Ameryki Południowej i na roboty sezonowe i kontroli służby domowej.

Sprawy handlu znajdują odzwierciedlenie w materiałach dotyczących Zgromadzenia Kupców, Towarzystwa Kredytowego w Lublinie (od 1877) i Kasy Przemysłowców (od 1887).

Rozwój miasta i urządzeń miejskich śledzić można w aktach dotyczących rozbudowy ulic, budowy gmachów użyteczności publicznej (teatr) oświetlenia gazem i elektryfikacji miasta, w projektach założenia kanalizacji, rzeźni miejskiej, wodociągu, wprowadzenia tramwajów (1907), dalszej regulacji ulic, dbałość o chodniki i nawierzchnie jezdni. Na uwagę zasługuje też projekt linii kolejowej Lublin — Tomaszów.

Dużym wydarzeniem w sferach kulturalnych Lublina była wystawa przemysłowo-rolnicza w sierpniu 1901 r. Materiały dotyczące jej zorganizowania składu komitetu, kosztów, subsydiów znajdują się w aktach Magistratu.

Rewolucja 1905—1907 ma również swoje odbicie w aktach magistratu, w szczególności są tu dane o strajkach, raporty o wzywaniu kozaków na pomoc przy uśmierzaniu rozruchów, wykazy aresztowanych za przynależność do organizacji politycznych, oraz wykazy osób zbiegłych za granicę.

W związku z reformą administracji w 1866 r. nastąpiła reorganizacja Rządu Gubernialnego Lubelskiego (1867—1915) i nowy jego podział na wydziały: administracyjny, wojenno-policyjny, prawny, budowlany, lekarski. Akta tego zespołu zawierają cenne materiały obejmujące nadzór nad gospodarką miejską, śledzenie za przestępstwami politycznymi, sprawy więziennictwa, sprawy wojska rozmieszczonego na terenie Lublina, sprawy budownictwa i lecznictwa.

Znacznie więcej materiałów, głównie z dziedziny politycznej i wyznaniowej, znajdzie się w zespole kancelarii gubernatora. Gubernator w myśl reformy administracji z 1866 r. skupił w swych rękach władzę administracyjną i policyjną na terenie guberni i otrzymywał raporty i sprawozdania ze wszystkich dziedzin ówczesnego życia i decydował we wszystkich sprawach oprócz sądownictwa karnego i cywilnego. W aktach Kancelarii Gubernatora na pierwszy plan wysuwają się zagadnienia polityczne i wyznaniowe. Są tu też materiały do wydarzeń natury kulturalnej — koncerty, odczyty, przedstawienia teatralne i do działalności cenzury carskiej.

Materiały o stanie guberni — sprawy gospodarcze (rolnictwo, hodowla, rzemiosło, przemysł), szkolnictwo, stowarzyszenia, opieka społeczna, zdrowie, więziennictwo, klęski żywiołowe i różne wydarzenia natury politycznej, znajdują swoje odbicie w co rocznych sprawozdaniach przesyłanych do Kancelarii Gubernatora przez naczelników powiatów, dyrektorów dyrekcji szkolnych, dyrektorów szkół, kierowników wszelkich instytucji itd.¹⁴

Dużo materiału znaleźć można do dziejów klasy robotniczej, partii politycznych i ich działalności, odgłosów powstania styczniowego¹⁵, przebiegu rewolucji 1905—1907¹⁶.

Sprawami politycznymi w okresie rewolucji 1905—1907 zajmował się powołany do walki z rewolucją Tymczasowy Generał-Gubernator, mający do swego rozporządzenia wojsko i prawo wydawania wyroków w drodze administracyjnej za działalność rewolucyjną, tajną, oświaty itd. W aktach jego kancelarii (około 30 j. a.) znajdziemy barwny obraz przebiegu walk rewolucyjnych w Lublinie, pierwsze strajki i manifestacje z 1905 roku, akty terrorystyczne w stosunku do policji carskiej i odwetową działalność władz zaborczych.

Uzupełnienie wiadomości o Lublinie do 1915 roku w aktach administracji ogólnej może dać szczątkowy zespół Urzędu Powiatowego lubelskiego ze względu na przynależność takich dzielnic jak Bronowice, Piaski (ul. Bychawska) i Wieniawa do terenu gmin Dziesiąta i Konopnica.

Akta dotyczące spraw przemysłu i handlu znajdują się w zespołach Izby Skarbowej Lubelskiej (Lublińska Pałata), w Zarządzie Akcyz, Kasach Podatkowych (1869—1915).

Źródła do dziejów szkolnictwa z omawianego okresu są bogato reprezentowane. Podzielić je można na akta administracji szkolnej i na akta szkół.

¹⁴ Jan Riabinin — *Karta z dziejów ruchu społecznego; Fragmenty z dziejów cenzury lubelskiej 1831—1864*, Lublin, 1929. Pod redakcją doc. Ireny Pietrzak-Pawłowskiej przygotowywane jest wydawnictwo materiałów do dziejów klasy robotniczej na ziemiach polskich (1864—1914).

¹⁵ Jan Riabinin — *Lublin i Lubelskie w przededniu powstania styczniowego*, Lublin 1925. Mirosława Zakrzewska — *Materiały do powstania styczniowego, w WAP w Lublinie* — Teki Archiwalne Nr. W przygotowaniu Józefa Tomczyka — *Społeczeństwo Lubelszczyzny i Podlasia w powstaniu styczniowym*.

¹⁶ Maria Stankowa i Jan Ziemiński — *Materiały do dziejów rewolucji 1905—1907 w WAP w Lublinie*, Archeion 26.

Do grupy pierwszej należą zespoły następujące: Dyrekcja Szkolna Lubelska (1864—1868, 1913—1915) i Chełmska (1864—1912). Zawierają one akta dotyczące organizacji szkolnictwa, akta wyniki z działalności dyrekcji, akta personalne nauczycieli, akta dotyczące szkół początkowych, zawodowych i średnich. Te ostatnie posiadają obecnie układ alfabetyczny miejscowości zgrupowanych w powiatach należących w 1912 r. do guberni lubelskiej i siedleckiej.

Do grupy drugiej zaliczamy akta szkół rosyjskich jak, Lubelskie Gimnazjum Męskie i fragmenty akt szkół początkowych jedno i dwuklasowych w Lublinie, oraz akta szkół prywatnych polskich.

Zespół Lubelskiego Gimnazjum Męskiego (1866—1915) zawiera akta ogólne szkoły, akta osobowe nauczycieli, akta uczniów, dzienniki lekcyjne. O gimnazjum żeńskim lubelskim czerpać można wiadomości tylko z akt dyrekcji, bowiem akta jego wysłane w 1915 roku do Rosji, nie powróciły do Lublina.

Szkolnictwo prywatne polskie reprezentują akta Szkoły Lubelskiej, później Stefana Batorego (1906—1929), Gimnazjum Władysława Kunickiego (1906—1939) i Gimnazjum im. Vetterów (1909—1939). Akta innych szkół prywatnych zarówno średnich i początkowych jak i zawodowych (Rzemieślniczo-Niedzielnia i Handlowo-Niedzielnia), a także i kursów nie dochowały się. Materiały do nich można znaleźć w aktach Dyrekcji i Magistratu.

Sprawy rozwoju przemysłu w Lublinie uzupełniają szcztąkowe archiwalia Starszego Inspektoratu Fabrycznego Gub. Lubelskiej (1909—1915) zawierające wiadomości o kotłach parowych w fabrykach, o produkcji fabryk, o organizacji pracy, o regulaminach fabrycznych, zarobkach robotników¹⁷.

Sprawy Związków, stowarzyszeń społecznych, instytucji kulturalnych i charytatywnych są zawarte w zespołach następujących: Urząd do Spraw Stowarzyszeń (1906—1915) zawiera cenne materiały do dziejów ruchu społeczno-oświatowego i dotyczą działalności stowarzyszeń kulturalno-oświatowych i Polskiej Macierzy Szkolnej, Światła, czytelní i bibliotek, związków zawodowych, stowarzyszeń politycznych, towarzystw dobroczynnych, artystyczno-muzycznych (Harmonia) sportowych (Sokół).

Rada Dobroczynności (Gubernialnej i powiatowej) zawiera akta dotyczące szpitalnictwa (szpitale: Jana Bożego, św. Wincentego, św. Józefa, żydowski). (1870—1915).

W aktach Lubelskiego Towarzystwa Dobroczynności (1815—1952) ma swoje odbicie charytatywna działalność społeczeństwa lubelskiego, a zwłaszcza ciekawie przedstawiają się wśród niego w pocz. XIX wieku wpływy masońskie. Rosnący majątek nieruchomości Towarzystwa (kamienice, Hotel Europejski) świadczy o jego popularności, a liczne instytucje charytatywne o jego działalności.

Akta instytucji kościelnej, kościołów i klasztorów tworzą nie wielką grupę akt, są to szcztątki akt wytworzonych, lub dotyczących kościoła św. Michała, klasztorów: augustianów, bernardynów, dominikanów, jezuitów, zawierając prze-ważnie akta gospodarcze z XIX wieku.

Akta rosyjskie kończą się w 1915 roku z chwilą opuszczenia Lublina przez władze rosyjskie.

Następuje okres okupacji austriackiej (1915—1918), w którym akta sporząd-zano w języku polskim. Następuje też wówczas reorganizacja struktury Magistratu. Akta jego są zgrupowane według wydziałów, na których czele widnieją akta

¹⁷ Mirosława Zakrzewska — *Materiały do Inspekcji Fabrycznej w Ar-
chiwum Państwowym w Lublinie*, Archeion XXI, Warszawa 1952.

kancelarii prezydialnej i kancelarii Magistratu. Akta kancelarii prezydialnej informują nas o tworzeniu się i funkcjonowaniu rady miejskiej i działalności jej licznych komisji. Są tu materiały do komisji rozjemczych do normowania stosunków między właścicielami nieruchomości, a stróżami, do strajku tych ostatnich w 1917 roku itd.

Akta kancelarii Magistratu dają materiały dotyczące wykonywania uchwał głównie w sprawie opieki społecznej, jak kuchnie robotnicze, koszty uczenia niezamożnych mieszkańców miasta, sprawy Milicji Miejskiej, Stowarzyszenia Spożywców Pracowników Magistratu, sprawy poborów stróży, woźnych i innych. Akta te mówią też o ruchu robotniczym w Lublinie.

Wspomniane już wydziały przedstawiają się następująco: ogólny, policyjny, administracyjny, finansowy, gospodarczy, przemysłowy i ruchu ludności, budowlany, aprowizacyjny, sanitarny, weterynaryjny, oświaty i kultury. Agendą magistratu była Rada Szkolna. W wydziale ogólnym do nieciekawszych źródeł historycznych należą akta dotyczące Związków Zawodowych, cechów, stowarzyszeń, spisy rzemieślników zakładów przemysłowych i handlowych, lichwy mieszkaniowej, żądanie ochrony lokatorów.

Ciekawie przedstawia się sprawa formowania oddziałów robotniczych, angażowanie robotników do fabryk w Krakowie, do robót polnych na Węgrzech i utworzenia Komitetu dla udzielania pomocy bezrobotnym. Akta wydziału policyjno-administracyjnego przedstawiają nędzę materialną ubogiej ludności (kary za nieporządki w domach mieszkalnych). W wydziale finansowym obok spraw podatkowych można znaleźć sprawy subsydiów dla instytucji kulturalno-oświatowych, walki z lichwą mieszkaniową.

Ciekawie przedstawia się postawa tłumów wobec transportów wędlin dla wojska okupacyjnego austriackiego i represje władz austriackich. Wydział gospodarczy zawiera akta dotyczące wodociągów lubelskich, urządzenia sali posiedzeń Rady Miejskiej, utrzymanie ogrodów i plantacji miejskich, wydatków na walkę z chorobami zakaźnymi.

Wydział budowlany informuje o cenach na robociznę i materiały budowlane.

Wydział administracyjny podaje dane o trudnych warunkach żywnościowych w czasie pierwszej wojny światowej, o pracach komisji żywnościowej, otwieranie piekarni przez Radę Związków Zawodowych.

Akta wydziału sanitarnego dają materiał do poznania sanitarnych warunków bytu szerokich rzesz ludności.

Wydział weterynaryjny informuje o kwalifikowaniu sanitarnych urządzeń jatek otwieranych przez robotnicze spółdzielnie.

Akta Rady Szkolnej podają wykazy statystyczne dotyczące szkolnictwa początkowego i średniego w czasie okupacji austriackiej. Są tu materiały dotyczące realizacji programu szkolnictwa ludowego, sprawy personalne nauczycieli, akcja kolonii letnich, świetlic, obsługa szkół, strajku woźnych, akcja dożywiania dzieci.

III. Rok 1918 przynosi daleko idące zmiany polityczne¹⁸ wraz z zakończeniem pierwszej wojny światowej powstaje niepodległe państwo polskie.

Zasadniczym źródłem do dziejów Lublina jest w dalszym ciągu zespół Zarządu m. Lublina (1918—1939) noszący jeszcze do 1933 r. tradycyjną nazwę Magistrat m. Lublina, który dzieli się organizacyjnie na Wydziały: Ogólny, Gospodarczy, Administracyjny, Finansowy, Spraw Społecznych, Oświaty i Kultury,

¹⁸ Stanisław Krzykała — *Od Rady Delegatów Robotniczych do Miejskiej Rady Narodowej w Lublinie*, Lublin 1954.

Budownictwa. Oprócz Wydziałów, oddzielne komórki organizacyjne stanowią Kancelarie Rady Miejskiej, Prezydialna oraz Magistratu.

Zawierają one zarządzenia prezydenta i Magistratu, okólniki dotyczące organizacji władz miejskich, biurowości, etatów, organizacji zakładów i przedsiębiorstw miejskich, wyborów do Rady Miejskiej, protokoły i załączniki do protokołów posiedzeń Rady oraz Zarządu m. Lublina, oraz korespondencję.

Wydział Ogólny, oprócz niektórych wyżej wymienionych akt posiada źródła dotyczące wyborów do Sejmu i Senatu udziału miast w uroczystościach i obchodach, spraw sądowych Magistratu, statystycznych dotyczących budżetu miasta i wydziałów, oraz publikacji Dziennika Urzędowego miasta Lublina.

Wydział Gospodarczy zawiera cenne dane dotyczące budżetu miasta i przedsiębiorstw miejskich (wodociąg, elektrownia, gazownia, rzeźnia, straż pożarna) oraz sprawozdania z ich działalności, nieruchomości miejskich, sklepów, wydatków miasta na oświetlenie i utrzymanie w porządku ulic i inne.

Wydział Administracyjny zawiera akta dotyczące ruchu ludności, obywatelstwa, meldunków, wykazy zakładów, wytwórni i wszelkiego rodzaju instytucji na terenie miasta. Tu się też znajdują akta Wydziału aprowizacyjnego działającego do 1922 r. obrazujące lata powojenne.

Wydział Finansowy zawiera budżety i sprawozdania Zarządu Miejskiego księgi główne i kasowe.

Wydział Spraw Społecznych obejmuje akta dotyczące opieki i pomocy społecznej, szpitali miejskich, zakładów opiekuńczych i wychowawczych prowadzonych lub subsydiowanych przez miasto.

Są tam materiały dotyczące bezrobocia, a także spraw sanitarno-porządkowych.

Wydział Oświaty i Kultury zawiera akta dotyczące budowy szkół i organizacji szkolnictwa powszechnego na terenie miasta, oświaty pozaszkolnej, kształcenia zawodowego, uniwersytetów robotniczych, przedszkoli, kolonii letnich, stypendiów dla młodzieży szkolnej i akademickiej. Sprawy ulturny reprezentują akta dotyczące teatrów miejskich i Teatru COP, Rady Artystycznej miasta, akta imprez i widowisk, turystyki.

Wydział Budownictwa posiada akta dotyczące rozbudowy miasta, plany regulacyjne, kosztorysy różnego rodzaju budowli na terenie miasta.

Okres niepodległości Polski od 1918 do 1939 r. uzupełniają cenne akta Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego w wydziale samorządowym, gdzie znajdujemy materiały dotyczące wyborów do rady miejskiej.

W wydziale Komunikacyjno-budowlanym znajdują się materiały dotyczące ruchu budowlanego, regulacji i zabudowy osiedli. Cennym materiałem są plany, projekty i opinie techniczne budynków użyteczności publicznej w Lublinie. Tu się znajdują fragmenty akt Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, które mogą rzucić światło na grupy zabytków budowli dziś już nie istniejących (Podzamcze — ul. Szeroka, Wieniawa).

Wydział Pracy, Opieki i Zdrowia zawiera materiały dotyczące opieki społecznej, organizacji służby zdrowia, pośrednictwa pracy i akcji zwalczania bezrobocia.

Wydział Przemysłowy daje obraz rozwoju i urzędzenia zakładów przemysłowych.

Wyjątkowe znaczenie mają materiały Wydziału Społeczno-Politycznego będące pierwszorzędnym źródłem do dziejów walki rewolucyjnej na terenie Lublina z narastającą faszycyzacją kraju — strajki, obchody 1 majowe i walka z nimi przez profilaktyczne areszty, raporty o sytuacji i działaniach z terenu Lublina, procesy polityczne.

Szkolnictwo z okresu okupacji austriackiej zapoczątkowało organizację szkolnictwa polskiego z okresu Polski Przedwrześniowej. Niestety, akta powstałe w 1920 r. w Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego nie dochowały się zmiecione zawieruchą wojenną okupacji hitlerowskiej. Jedynymi źródłami do dziejów administracji szkolnej lubelskiej z okresu drugiej Rzeczypospolitej są akta personalne nauczycieli (od 1925 r.), akta komisji egzaminacyjnej dla eksternistów (1926—1939).

Akta szkół reprezentują następujące zespoły: II Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Zamoyskiego (1917—1939), Gimnazjum i Liceum Michałiny Sobolewskiej (1920—1950), oraz akta grupy szkół kształcenia nauczycieli: Pedagogium im. Ew. Estkowskiego (1928—1939), Męskie Seminarium Nauczycielskie (1930—1936), Prywatne Seminarium dla Przedszkoli Marii Papiewskiej (1923—1936). Szkolnictwo powszechne z tego okresu reprezentują szkoły Nr 4, 7, 25 i 30.

Niewielki zespół Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie (1934—1957) informuje o zainteresowaniu naukowych członków tego Towarzystwa.

Materiały dotyczące związków zawodowych istniejących w postaci cechów omówione już były poprzednio. Tematycznie z nimi łączą się akta Rady Wojewódzkiej Rzemiosła Chrześcijańskiego w Lublinie, (1936—1939) Związku Rzemieślników Chrześcijańskich, Okręgowego Towarzystwa Rzemieślniczego w Lublinie, Towarzystwa Wzajemnej Pomocy Rzemieślników i Handlowców (1905—1935). Są to akta niezmiernie cenne, zwłaszcza, gdy weźmiemy pod uwagę to, że zaginęły w czasie wojny akta Lubelskiej Izby Rzemieślniczej, Lubelskiej Izby Rolniczej, oraz Wojewódzkiego T-wa Organizacji i Kółek Rolniczych.

Okres okupacji hitlerowskiej reprezentują zachowane tylko we fragmentach, pochodzące z lat 1939—1944 zespoły akt władz niemieckich, wśród których znajdujemy materiały do dziejów Lublina (zespół Der Gouverneur des Distrikts Lublin).

Akta wszystkich jego wydziałów znajdują się w stanie szczątkowym. Są w nich zawarte okólniki, sprawozdania, sprawy narodowościowe (Niemcy, Ukraińcy, Cyganie, Żydzi) przesiedlenia, kwestia żydowska, opieka społeczna, akcja wywozu siły roboczej do Reszy, sprawy finansowe.

Akta policyjne znajdują się w zespole Der SS und Polizei Führer Lublin, dzielącym się na kilka organizacyjno-funkcyjnych członów, jak akta pełnomocnika Komisarza Rzeszy do Spraw umocnienia niemczyzny, sprawy nasiedlania Niemców w „pacyfikowanych” wsiach powiatu zamojskiego, sprawy łódzkiej centrali przesiedleńczej, sprawy placówki badawczej do spraw wschodnich, akta zakładów zbrojeniowych z ulicy Lipowej w Lublinie, łącznie z fragmentem wykazu jeńców wojennych tam się znajdujących.

W aktach Zentralbauleitung der Waffen SS und Polizei znajdują się cenne akta dotyczące budowy obozu koncentracyjnego na Majdanku.

W aktach policji Bezpieczeństwa i SD dochowały się jedynie sprawy związane z kasynem.

Akta tajnej policji (Gestapo) zostały przez uciekających Niemców zniszczone. Dochowało się zestawienie członków t.zw. grupy A i zakres działania stanowisk pracy w 1944 roku w Gestapo. Krwawa działalność SD i Gestapo ujawnia się pośrednio w meldunkach o stanie bezpieczeństwa znajdujących się w aktach Ortskommendantur (akcje, sabotażowe ze strony polskiej)¹⁹.

¹⁹ Roman S z e w c z y k — *Mord na Zamku Lubelskim w dniu 22 lipca 1944 r.* Warszawa, 1946.

Akta Arbeitsamt Lublin zawiera dane dotyczące spraw związanych z pracą, a akta Deutsches Standesamt Lublin — materiały do stanu cywilnego ludności niemieckiej. Der Stadthauptmann Lublin — obejmuje fragmenty spraw administracyjnych.

Sprawy wojskowe, oprócz wspomnianego już zespołu Ostskommandantur, zawierają zespoły: Genesenen Sammelpunkt 9 Kompanie i Helferinnen Kameradschaft.

Akta Magistratu z okresu okupacji hitlerowskiej (1939—1944) są nieliczne i ubogie w treść i znajdują się w stanie szczątkowym. Głównie zawierają wykazy mieszkańców wpłacających składki na daninę niemiecką wojenną, oraz akta dotyczące wyjazdu z Lublina na pobyt czasowy do różnych miejscowości Generalnej Gubernii.

Odgłosem okupacji hitlerowskiej są akta Miejskiej Komisji do badań zbrodni niemieckich w Lublinie (1944/1947). Zawierają protokoły zeznań świadków naczynych zbrodni popełnionych przez okupanta — masowej zbrodni na Zamku (22 VII 1944), zbrodni na Majdanku, zbrodni w Gestapo. Do akt dołączone są zdjęcia miejsca zbrodni i wykazy zbrodniarzy hitlerowskich.

IV. Z okresu Polski Ludowej znajdują się w WAP w Lublinie akta władz administracyjnych następujących zespołów:

Urząd Wojewódzki Lubelski (1944—1950). Z dziejami Lublina związane są akta Wydziału Społeczno-Politycznego, Samorządowego, Zdrowia i Opieki Społecznej.

Wojewódzka Rada Narodowa (1944—1950)²⁰, organ kontrolny i planujący działalność gospodarczą, społeczną miasta i województwa, zawiera budżety miasta, sprawozdania rachunkowe z ich wykonania, protokoły posiedzeń Prezydium, posiedzeń plenarnych WRN, sprawozdania z działalności Miejskiej Rady Narodowej, sprawy rozbudowy szkolnictwa w ramach samorządu, pomoc młodzieży uczącej się po przez stypendia i wiele innych.

Wojewódzki Komitet Frontu Narodowego (1952—1956) zawiera sprawozdania z kampanii wyborczej do Sejmu w 1952 r.

Wojewódzki Zespół Poselski w Lublinie (1952—1956) zawiera plany pracy i sprawozdania z działalności Woj. Zespołu Poselskiego, sprawozdania, informacje o pracy Zespołu, oraz sprawy skarg załatwianych przez posłów.

Komenda Wojewódzka SP (1948—1955) zawiera materiały dotyczące organizacji hufców SP, prac społecznych młodzieży t.zw. trzydniówek (akta tajne) sprawozdania z organizacji brygad młodzieżowych wyjeżdżających w teren i sprawozdania z działalności artystyczno-rozrywkowej.

Szkolnictwo z okresu Polski Ludowej jest dość bogato reprezentowane. Oprócz wspomnianego już prywatnego gimnazjum i Liceum M. Sobolewskiej, archiwum jest w posiadaniu akt Gimnazjum im. Vetterów oraz fragmentów akt Liceów dla dorosłych: Dr I. Krzeczowskiej, dra Szczęcha, Tow. „Wiedza” i Towarzystwa Szkoły Średniej (1944—1951) oraz akt szkół pedagogicznych, Gimnazjów i Liceów i rocznych kursów naczycielskich. Są też akta Komisji Egzaminacyjnej dla eksternistów (1945—1951) i Komisji Weryfikacyjnej dla kandydatów do szkół wyższych (1945—1947).

Na tym kończy się przegląd akt władz administracyjnych i szkolnych.

Oprócz nich WAP w Lublinie posiada akta różnych instytucji. Sprawy gospodarcze są reprezentowane przez zespoły następujące: Akta Izby Przemysłowo-

²⁰ Paweł Dąbek — *Wojewódzka Rada Narodowa w Lublinie 1944—1959* — *Rocznik Lubelski II*, Lublin 1959. Artur Iskrycki, Stanisław Krzykała — *Miejska Rada Narodowa w Lublinie 1944—1959*, Roczn. Lub. II.

Handlowej (1929—1951) i Lubelskiego Towarzystwa Kredytowego Miejskiego (1885—1945) obrazują część życia gospodarczego miasta.

W zespole Izby na pierwszy plan wysuwają się sprawozdania roczne z działalności, protokoły posiedzeń Komisji. Zespół zawiera dane o imporcie i eksporcie, informacje o rynkach światowych, akta Stowarzyszenia Kupców i Zrzeszeń Przemysłu Prywatnego, roczne plany produkcji różnych przedsiębiorstw. Towarzystwo Kredytowe Miejskie przedstawia sprawy właścicieli nieruchomości. Na uwagę zasługują dołączane do akt plany.

Przyczynkiem do spraw gospodarczych Polski Ludowej są akta Komisji specjalnej do walki z nadużyciami, sabotażem i szkodnictwem gospodarczym (1945—1954).

Organizacje młodzieżowe reprezentują akta Wojewódzkiego Komitetu Uczącej się Młodzieży Wiejskiej „Wici” w Lublinie (1946—1948) i Związku Młodzieży Polskiej — Zarząd Wojewódzki w Lublinie (1948—1956). Sprawy widowiskowo-rozrywkowe mieszczą się w zespołach: Zrzeszenie Pracowników Teatru Muzycznego w Lublinie (1948—1954) i Społeczny Komitet Radiofonizacji Kraju (1949—1953).

Sprawa opieki społecznej zawierają akta Wojewódzkiego Komitetu Opieki Społecznej w Lublinie (1945—1949). Pomoc uczącej się młodzieży obrazują akta Towarzystwa Burs i Stypendiów RP, Oddział Wojewódzki w Lublinie (1946—1951).

Wojewódzki Zarząd MHD (1952—1955) zawiera sprawy organizacji i sieci handlu, usług, reklamy handlowej, zaopatrzenia ludności w artykuły.

Sprawy związkowe Polski Ludowej obraduje zespół Wojewódzkiej Rady Związków Zawodowych (1946—1956). Zawiera plany, sprawozdania z działalności Rady i Zarządów Okręgowych ZZ działających na terenie Lublina.

Wszystkie wymienione w niniejszym artykule zespoły są zaopatrzone w inwentarze dokładnie informujące o zawartości materiałów źródłowych do dziejów Lublina.

Tematyka ich, jak widać z powyższego, jest niezmiernie bogata, a granice chronologiczne sięgają głęboko wstecz, aż do XIV wieku.

Poza WAP w Lublinie materiały do dziejów Lublina znajdują się w Archiwum Kurii Biskupiej Lubelskiej, w kancelarii parafii św. Jana w Lublinie²¹ (księgi urodzonych, zaślubionych i zmarłych par. kolegiaty św. Michała od 1583 roku), w dziale rękopisów Wojewódzkiej Biblioteki im. H. Łopacińskiego w Lublinie²² oraz w archiwum hipotecznym Sądu Powiatowego w Lublinie cenne dla dziejów Lublina księgi i akta hipoteczne z 1818 i 1825 roku, wśród których często można znaleźć załączniki z okresu staropolskiego.

Poza Lublinem, źródła staropolskie i materiały z XIX wieku znaleźć można w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie²³, źródła staropolskie w Bibliotece im. Ossolińskich we Wrocławiu (dział rękopisów) i w Zakładzie Dokumentacji Instytutu Historii PAN w Krakowie²⁴.

²¹ Wykaz akt Kurii Biskupiej Lubelskiej sporządzony przez Aleksandra Kosowskiego, znajdujący się w WAP w Lublinie.

²² Katalog rękopisów Biblioteki Publicznej im. Łopacińskiego w Lublinie, Lublin 1913.

²³ Przewodnik po zespołach AGAD w Warszawie, Warszawa 1959.

²⁴ Katalog rękopisów Ossolineum pod red. Kętrzyńskiego, Lwów 1881.